

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут управління, технологій та права
Державний університет інфраструктури та технологій

В.М. ГУЦУЛЯК
Є.М. КЛЮЄВА

**УКРАЇНСЬКЕ
ТА МІЖНАРОДНЕ
МОРСЬКЕ ПРАВО**

Навчальний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

УДК 340.13; 341.2; 341.1/.8
Г977

Копіювання, сканування, запис на електронні носії і тому подібне будь-якої частини посібника без дозволу видавництва заборонено.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного університету інфраструктури та технологій
(протокол № 10 від 27 травня 2021 року)*

Рецензенти:

Юлдашев О.Х., доктор юридичних наук, професор
Армаш Н.О., доктор юридичних наук, доцент

Гуцуляк В.М., Ключова Є.М.

Г977 Українське та міжнародне морське право: навч. посіб. /
В.М. Гуцуляк, Є.М. Ключова. Київ : Видавництво Ліра-К,
2022. – 268 с.
ISBN 978-617-520-214-2

У навчальному посібнику, який складається з двох частин Українське морське право та Міжнародне морське право, висвітлені теоретичні положення національного та міжнародного морського права на базі сучасного міжнародного права та законодавства України та практики його застосування. Навчальний посібник розрахований на студентів, аспірантів і викладачів технікумів, коледжів та закладів вищої освіти і факультетів, як юридичних так і спеціалізованих у морській галузі. Посібник також розрахований на практичних працівників морської галузі (використання капітанами морських суден; командним складом морського флоту; береговим персоналом, що забезпечує роботу морського транспорту; управліннями різного рівня в державних і комерційних морських структурах тощо).

УДК 340.13; 341.2; 341.1/.8

ISBN 978-617-520-214-2

© Гуцуляк В.М., Ключова Є.М., 2022
© Видавництво Ліра-К, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7

УКРАЇНСЬКЕ МОРСЬКЕ ПРАВО

ГЛАВА 1. ПОНЯТТЯ УКРАЇНСЬКОГО МОРСЬКОГО ПРАВА ТА ЙОГО ДЖЕРЕЛА	
1. Поняття українського морського права.....	8
2. Джерела українського морського права	9

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО

ГЛАВА 2. ПОНЯТТЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА	
1. Поняття міжнародного публічного морського права.....	30
2. Джерела міжнародного публічного морського права	32
3. Принципи міжнародного публічного морського права	36
4. Співвідношення міжнародного і внутрішнього державного права	39

ГЛАВА 3. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

1. Поняття суб'єктів міжнародного публічного морського права, їх класифікація	43
2. Держава як основний суб'єкт міжнародного публічного морського права	47
3. Міжнародні міжурядові організації.....	49
4. Міжнародна правосуб'єктність індивідів.....	50

ГЛАВА 4. ПРАВОВИЙ СТАТУС МОРСЬКОГО СУДНА

1. Правове поняття «судно».....	51
2. Державний прапор судна	54
3. Проблема «зручних» прапорів	55
4. Назва судна	58

5. Державна реєстрація суден.....	59
6. Суднові документи.....	62
7. Екіпаж морського судна.....	65
8. Капітан судна.....	70

ГЛАВА 5. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МОРСЬКИХ ПРОСТОРІВ

1. Сучасна міжнародно-правова класифікація морських просторів.....	76
2. Внутрішні морські води.....	77
3. Територіальне море.....	78
4. Прилегла зона.....	83
5. Виключна економічна зона.....	86
6. Відкрите море.....	91
7. Архіпелажні води.....	97
8. Арктика.....	99
9. Антарктика.....	102
10. Міжнародні протоки.....	105
11. Міжнародні канали.....	111
12. Континентальний шельф.....	117
13. Міжнародний район морського дна.....	126

ГЛАВА 6. ПРАВОВА ОХОРОНА МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

1. Загальний стан проблеми запобігання попередження забруднення з суден.....	128
2. Міжнародно-правова регламентація запобігання забруднення моря з суден.....	133
3. Українське законодавство про охорону морського середовища.....	143

ГЛАВА 7. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА

1. Міжнародно-правова система безпеки мореплавства.....	148
2. Система забезпечення безпеки мореплавства в Україні.....	167
3. Лоцманська служба.....	174
4. Системи управління рухом суден.....	180
5. Розслідування аварійних морських подій в Україні.....	185
6. Інспектування морських суден в портах.....	189
7. Піратство та морський тероризм.....	192

ГЛАВА 8. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ МОРЯКІВ

1. Міжнародний кодекс праці моряків 203
2. Міжнародна федерація працівників транспорту 233
3. Правове регулювання праці моряків в Україні..... 234

ГЛАВА 9. МІЖНАРОДНІ МІЖУРЯДОВІ МОРСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ

1. Роль ООН в кодифікації і прогресивному розвитку міжнародного морського права 243
2. Міжнародна морська організація (ІМО)..... 245
3. Міжнародний орган з морського дна..... 248
4. Комісія по кордонам континентального шельфу 249
5. Міжурядова океанографічна комісія (МОК) ЮНЕСКО 250

ГЛАВА 10. РОЗГЛЯД МІЖНАРОДНИХ ПУБЛІЧНИХ СПОРІВ

1. Поняття міжнародного публічного морського спору 254
2. Погоджувальні засоби розгляду міжнародних публічних морських спорів 254
3. Арбітражні засоби розгляду міжнародних публічних морських спорів 256
4. Судові засоби розгляду міжнародних публічних морських спорів..... 256
5. Міжнародний трибунал по морському праву 258

- Список использованных источников 262**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМПУ – Адміністрація морських портів України
АМП – аварійні морські події
ВОП – Всесвітня Організація Праці
ВР – Верховна Рада України
ІМО – Міжнародна морська організація
ІНМАРСАТ – Міжнародна Компанія Супутникового Зв'язку
КТМ – Кодекс торговельного мореплавства
КМУ – Кабінет міністрів України
КК – Кримінальний кодекс
Кодекс ОСПЗ – Кодекс з охорони суден та портових засобів
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
КУпАП – Кодекс про адміністративні правопорушення
МАРПОЛ – Міжнародна конвенція про запобігання забруднення моря з суден
МППЗС – Міжнародні правила попередження зіткнення суден
МФТ (ІТФ) – Міжнародна федерація працівників транспорту
МКУБ – Міжнародний кодекс управління безпекою
МОП – Міжнародна організація праці
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПДМНВ – Конвенція з підготовки та дипломування моряків та несення вахти
ПМШ – Північний морський шлях
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
СОЛАС – Конвенція з охорони людського життя на морі
СУБ – Система управління безпекою
СРРС – Служба регулювання рухом суден
СУРС – Система управління рухом суден
УКХ – ультра-короткі хвилі
ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку

ВСТУП

Україна є розвиненою морською державою, розташованою на узбережжі Чорного і Азовського морів. Протяжність її берегової лінії становить близько 2800 км. Флот під прапором України налічується 223 судна, які знаходяться під наглядом Регістра судноплавства України. Найбільш великими морським портами є Одеса, Миколаїв, Маріуполь, Чорноморськ. За 30 років незалежності Україна створила розвинене морське законодавство, стала однією з перших країн на пострадянському просторі, яка прийняла свій Кодекс торговельного мореплавства.

Відмінною особливістю пропонованої увазі читачів роботи є комплексний підхід, який передбачає розгляд складових сучасного морського права – українського та міжнародного публічного в основному стосовно торговельного мореплавства.

Книга розрахована на широке коло читачів – як для використання в навчальному процесі викладачами і студентами українських вузів, так і практичними працівниками морської галузі (капітанами морських суден; командним складом морського флоту; береговим персоналом, що забезпечує роботу морського транспорту; управлінцями різного рівня в державних і комерційних морських структурах тощо).

Вивчення курсу морського права має особливе значення для моряків. Знання ними основних принципів морського права, положень українського морського законодавства, міжнародних морських конвенцій вельми важливо як з точки зору забезпечення безпеки мореплавання і захисту морського середовища, так і в зв'язку з необхідністю мати цілісне уявлення про можливості правового захисту майнових інтересів судовласника.

Відповідно до Конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, зміненої Конференцією 1995 р. і Манильскою конференцією 2010 р. (ПДМНВ-78/95/2010), морське право віднесено до дисциплін, без знання якої особам командного складу морських судів не може бути виданий відповідний робочий диплом.

За структурою книга складається з двох частин. Перша частина присвячена загальним положенням українського морського прав, а також його джерел. Друга частина присвячена відповідно міжнародному морському публічному праву, норми якого є складовою частиною українського морського права.

УКРАЇНСЬКЕ МОРСЬКЕ ПРАВО

ГЛАВА 1

ПОНЯТТЯ УКРАЇНСЬКОГО МОРСЬКОГО ПРАВА ТА ЙОГО ДЖЕРЕЛА

1. Поняття українського морського права

У найзагальнішому вигляді під українським морським правом слід розуміти комплексну галузь українського права, що являє собою сукупність правових норм, які об'єктивно відокремлені і які регулюють відносини, пов'язані з використанням морського транспорту і морських просторів. В системі українського права нема окремої галузі права як українське морське право. Науковці, міжнародне морське право, розглядають як підгалузь міжнародного права.

У своїй праці, О.М. Шемякін, міжнародне морське право відносить до підсистеми загального міжнародного права, яке призначено регулювати лише ті відносини між його суб'єктами, які пов'язані з використанням Світового океану та морського дна¹.

Анцелевич Г.О. розглядаючи міжнародне морське право як окрему особливу правову систему, взагалі не дає визначення міжнародному морському праву ані як галузі, ані як підгалузі².

На відміну від основних (базових, профілюючих, первинних) галузей, до яких відносяться конституційне, цивільне, кримінальне і адміністративне право, кожної з яких властивий свій специфічний

¹ Шемякин А.Н. Морское право: Учебное пособие, 2-е изд., перераб. и доп., – МВМ: 2006. С.13

² Анцелевич Г.А. Международное морское право. Учебник. – Киев:1988. С.21

метод правового регулювання, комплексні (вторинні) галузі використовують своєрідний симбіоз різних методів правового регулювання. Крім того, якщо основні галузі наділені «чистотою своїх рядів» і до їх складу не входять норми інших галузей права, то склад комплексних галузей складають здебільшого норми, «запозичені» з інших галузей права. Звідси і назва «комплексна», тобто складається з різних частин, які взаємопов'язані між собою.

Українське морське право не тільки має свій предмет і метод правового регулювання, але також відповідає і іншим, додатковим критеріям «самостійності».

По-перше, українське морське право представлено єдиним кодифікованим актом у вигляді Кодексу торгового мореплавства України (від 23.05.1995 № 176/95-ВР).

По-друге, українське морське право має свої специфічні комплексні принципи (загальні та галузеві) – основоположні фундаментальні норми, які мають вищу юридичну силу. До їх числа відносяться, наприклад, принцип свободи відкритого моря, принцип мирного проходу через територіальне море, принцип мирного використання Світового океану, принцип охорони морського середовища та ін.

По-третє, врегульоване українським морським правом коло суспільних відносин характеризується серйозною суспільною значимістю, маючи на увазі його роль і значення для економіки країни і забезпечення її безпеки.

По-четверте, в кількісному відношенні, мабуть, немає іншої такої комплексної галузі, що включає настільки великий обсяг нормативно-правового матеріалу. Мабуть, це одне з найбільших підрозділів системи українського права.

2. Джерела українського морського права

Термін «джерело» має два значення. З одного боку – це джерело в загальноприйнятому значенні як початок, корінь або певна область людської діяльності, яка служить для «поповнення» тієї чи іншої галузі права. З іншого боку, під джерелами права в юридичній науці розуміються офіційно-документальні форми вираження правових норм, своєрідні «контейнери» або «резервуари» норм.

Домінуючим джерелом українського морського права є нормативні правові акти, що приймаються компетентними органами у вигляді законів і підзаконних актів.

Головним нормативно-правовим актом, системоутворюючою основою українського морського права, втім, як і будь-який інший галузі українського права, є Конституція України, яка була прийнята 28.06.1996 р., вона визначає принципи державного устрою України, а також встановлює основні права і свободи громадян.

Стаття 8 Конституції України зазначає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Міжнародні нормативно-правові акти є складовою українського законодавства. Про це вказано в ст. 9 Конституції України: чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Перевага міжнародних норм вперше була закріплена незалежною Україною в X главі Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р., відповідно до якої Україна «визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права». Саме такий підхід отримав закріплення і розвиток в Законі України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10.12.1991 р. (втратив чинність), в Законі України «Про міжнародні договори України» від 22.12.1993 р. (втратив чинність), а також в чинному Законі України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р., ст. 19 якого встановлює, що «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

Конституцією України не закріплені кордони держави, але регламентується, щозасади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку здійснюються

виключено законами України. Відповідно до ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу.

Цивільне законодавство України, яке складається з Цивільного кодексу та прийнятих відповідно до нього законів і підзаконних нормативно-правових актів, є наріжним каменем українського морського права, оскільки воно, зокрема, визначає правове становище учасників цивільного обігу, підстави виникнення та порядок здійснення права власності та інших речових прав, регулює договірні та інші зобов'язання. Перевезення в цілому і зокрема перевезенню вантажів, пасажирів та їх багажу присвячена глава 64 Цивільного кодексу України. ст. 909 містить визначення договору перевезення вантажів, а ст. 910 присвячена договору перевезення пасажирів та багажу. Крім Цивільного кодексу в Україні правовідносини які стосуються перевезень вантажів регулюються Господарським кодексом, а саме глава 32 «Правове регулювання перевезення вантажів» зазначеного кодекс присвячена розгляду цього питання. Питання страхування на морському транспорті регулюються Цивільним кодексом України (глава 67 «Страхування»), Кодексом торговельного мореплавства (розділ 8 «Морське страхування») та спеціальним Законом України «Про страхування».

Для становлення і розвитку тієї чи іншої галузі права важлива наявність відповідного кодифікованого акту. В українському морському праві таким є Кодекс торговельного мореплавства, який був прийнятий в 1995 році.

У ст.1 Кодексу торговельного мореплавства зазначено, що під торговельним мореплаством розуміється діяльність, яка пов'язана з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів, багажу та пошти, рибних та інших морських промислів, розвідки та видобування корисних копалин, виконання буксирних, криголамних і рятувальних операцій, прокладання кабелю, також для інших господарських, наукових і культурних цілей.